

УДК 343.18

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-2.13>**В. П. Жмудінський**, кандидат юридичних наук, адвокат**ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ**

У статті висвітлено окремі питання, пов'язані з порушенням правил підсудності кримінальних проваджень. Проаналізовано відповідні положення КПК України, Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», а також судову практику з досліджуваного питання.

Підтримано наукову позицію щодо того, що правильна організація судової системи та чітке і юридично обґрунтоване визначення правил про підсудність є важливою гарантією здійснення ефективного і справедливого правосуддя.

Встановлено, що Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду здійснено розгляд окремих кримінальних справ, які не відносяться до її предметної підсудності, зокрема щодо перегляду в порядку апеляційного провадження ухвал Печерського районного суду м. Києва стосовно розгляду скарги сторони захисту, подану на бездіяльність Генерального прокурора України щодо не розгляду клопотання про вирішення спору про підслідність.

Констатовано, що оскільки спір про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор або його заступник, то в разі не розгляду клопотання про вирішення спору про підслідність у строк, установлений ст. 220 КПК України, оскарженню підлягає бездіяльність саме Генерального прокурора і розгляд таких скарг відноситься до територіальної юрисдикції Печерського районного суду м. Києва, а не Вищого антикорупційного суду.

Визначено, що ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарг на бездіяльність Генерального прокурора, яка полягає в не розгляді клопотання щодо вирішення спору про підслідність, не підлягають апеляційному оскарженню.

Доведено, що Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду як суд апеляційної інстанції вправі переглядати тільки судові рішення Вищого антикорупційного суду, ухвалені як судом першої інстанції, і не може переглядати і скасовувати в апеляційному порядку ухвали Печерського районного суду м. Києва.

Зроблено висновок про необхідність удосконалення положень КПК України, які регламентують інститут підсудності кримінальних проваджень.

Ключові слова: підсудність, підслідність, Генеральний прокурор, Вищий антикорупційний суд, кримінальне провадження.

V. P. Zhmudinskyi. Violation of the rules of jurisdiction: individual questions

The article covers certain issues related to the violation of the rules of jurisdiction of criminal proceedings.

The relevant provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the law of Ukraine “On the Supreme Anti-Corruption Court”, as well as judicial practice on the issue under study are analyzed.

The scientific position that the correct organization of the judicial system and a clear and legally justified definition of the rules on jurisdiction is an important guarantee of effective and fair justice was supported.

It is established that the Appeals Chamber of the Supreme Anti-Corruption Court considered some criminal cases, which are not within its subject matter jurisdiction, in particular regarding the appeal review of the decisions of Pechersk District Court of Kyiv on the consideration of the complaint of the defense, submitted on the inaction of the Prosecutor General of Ukraine about the failure to consider the petition to resolve the dispute on the jurisdiction.

It is stated that since the dispute on jurisdiction in criminal proceedings, which may belong to the jurisdiction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, is decided by the Prosecutor General or its deputy, in case of failure to consider the application for resolving the dispute on jurisdiction within the time limit established by Article 220 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, the inaction of the Prosecutor General is subject to appeal and the consideration of such complaints falls within the territorial jurisdiction of Pechersk District Court of Kyiv, not the Supreme Anti-Corruption Court.

It is determined that the decisions of the investigating judge based on the results of consideration of complaints about the inaction of the prosecutor general, which consists in not considering the application for resolving the dispute on jurisdiction, are not subject to appeal.

It is proved that the Appeals Chamber of the Supreme Anti-Corruption Court, as a court of appeal, has the right to review only judicial decisions of the Supreme Anti-Corruption Court adopted as a court of first instance and cannot review and cancel rulings of Pechersk District Court of Kyiv on appeal.

It is concluded that it is necessary to improve the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regulating the institution of jurisdiction of criminal proceedings.

Key words: jurisdiction, competence, Prosecutor General, Supreme anti-corruption court, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Судова система України сформована з чітким визначенням правил підсудності, відповідно до яких встановлено розмежування повноважень окремих судів кожної ланки щодо здійснення правосуддя в кримінальних справах.

© В. П. Жмудінський, 2021

Встановлення правил підсудності має важливе значення для правильного функціонування судової системи, а також для виконання судами покладених на них завдань і визначення суду, компетентного здійснювати кримінальне провадження щодо конкретного кримінального правопорушення. Підсудність є ефективним засобом, який сприяє тому, щоб конкретна кримінальна справа розглядалася й вирішувалася судом законним, компетентним, незалежним і неупередженим, як того вимагають ст. 7 Загальної декларації прав людини, ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права [1, с. 197].

Останнім часом у судовій системі нашої держави спостерігається тенденція щодо порушення правил про підсудність одним із новостворених судових органів, що створює ризики для ще більшої дискредитації перед суспільством та міжнародними партнерами всієї судової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із проблематикою правил підсудності, досліджувались у працях таких науковців, як Ю.М. Грошевий, Л.Н. Гусев, О.В. Капліна, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, І.С. Назаров, С.В. Оверчук, В.О. Попелюшко, В.М. Савицький, О.Г. Шило та інших учених. Водночас окремі з таких питань дотепер залишаються малодослідженими, це пов'язано, зокрема, зі створенням нового судового органу – Вищого антикорупційного суду, що й визначає необхідність їх подальшого наукового опрацювання.

Метою статті є дослідження окремих питань, пов'язаних із порушенням правил підсудності, на основі здійснення аналізу судової практики та надання пропозицій щодо вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства, які регламентують інститут підсудності кримінальних проваджень.

Виклад основного матеріалу. Важливою гарантією здійснення ефективного і справедливого правосуддя є правильна організація судової системи й чітке і юридично обґрунтоване визначення правил про підсудність. Ці правила повинні забезпечувати реалізацію норм міжнародно-правових актів, що декларують право кожного під час розгляду будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [2, с. 42].

Згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод визначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом [4].

Отже, як чинним законодавством України, так і міжнародно-правовими актами прямо визначено, що кожна особа має право на розгляд її справи в суді, створеному на підставі закону, і до підсудності якого така справа віднесена процесуальним законом.

З вересня 2019 р. розпочав здійснювати правосуддя новий спеціалізований суд у системі судоустрою України – Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС).

Згідно зі ст. 33¹ Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених у примітці статті 45 Кримінального кодексу України статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1–3 частини п'ятої статті 216 КПК України. Слідчі судді Вищого антикорупційного суду здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду відповідно до частини першої цієї статті. Інші суди, визначені цим Кодексом, не можуть розглядати кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, які віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду (крім випадку, передбаченого абзацом сьомим частини першої статті 34 цього Кодексу) [5].

Тобто зазначена вище правова норма чітко регламентує предметну підсудність ВАКС і визначає його повноваження і завдання щодо здійснення правосуддя та судового контролю за досудовим розслідуванням, що проводяться Національним антикорупційним бюро України (далі – НАБУ), а також містять заборони іншим судам розглядати кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, які віднесені до підсудності ВАКС.

Проте, як свідчить аналіз судової практики, останнім часом Апеляційна палата ВАКС здійснила розгляд окремих кримінальних справ, які не відносяться до її предметної підсудності, а висновки, які зроблені в самих судових рішеннях, є суперечливими та такими, що не узгоджуються з вимогами КПК України.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 218 КПК України визначено, що спір про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор або його заступник [5].

Під підслідністю слід розуміти «встановлені кримінально-процесуальним законом правила, які визначають повноваження (права і обов'язки) органів попереднього (досудового) слідства та дізнання по веденню певних кримінальних справ про конкретні злочини залежно від їхніх юридичних ознак з метою забезпечення злагодженої, планомірної роботи з провадження розслідування та успішного вирішення завдань кримінального судочинства в даній стадії процесу» [6, с. 19].

Варто зазначити, що й тепер на практиці досить поширеними є випадки, коли сторона захисту в окремих кримінальних провадженнях, досудове розслідування в яких здійснюється детективами НАБУ, звертається до Генерального прокурора України із клопотанням про вирішення спору про підслідність. Подаючи зазначене клопотання, сторона захисту здебільшого обґрунтовує його тим, що таке досудове розслідування здійснюється або з порушенням правил підслідності, тобто не тим органом досудового розслідування, або наявністю конфлікту інтересів між керівництвом НАБУ та учасниками кримінального провадження, що є підставою для передачі здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування.

Отримавши клопотання сторони захисту про вирішення спору про підслідність, Генеральний прокурор або його заступник у відповідності до ст. 220 КПК України зобов'язані його розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити його або відмовити в його задоволенні, про що виноситься відповідна постанова. Однак у більшості випадків у визначений строк Генеральний прокурор взагалі не повідомляє сторону захисту про результати розгляду такого клопотання та не виносить постанову з даного приводу, що є підставою для оскарження бездіяльності Генерального прокурора в судовому порядку.

Зокрема, частиною 1 ст. 303 КПК України передбачено можливість оскарження під час досудового розслідування рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, в тому числі бездіяльності, яка полягає в нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк. При цьому, враховуючи те, що оскарженню підлягає бездіяльність саме Генерального прокурора, розгляд таких скарг відноситься до територіальної юрисдикції Печерського районного суду м. Києва [7].

За наслідками розгляду скарг на бездіяльність Генерального прокурора і за наявності достатньої кількості зібраних доказів та дослідження всіх обставин кримінального провадження Печерським районним судом м. Києва виносяться ухвали про задоволення скарг сторони захисту, визнається протиправною бездіяльність Генерального прокурора, яка полягає в не розгляді клопотання про вирішення спору про підслідність, і ухвалюється рішення про зобов'язання Генерального прокурора розглянути клопотання сторони захисту в строк, установлений ст. 220 КПК України, та надати вмотивовану відповідь у формі постанови.

У разі не погодження з ухвалами Печерського районного суду м. Києва про задоволення скарг такі ухвали оскаржуються до Київського апеляційного суду. Розглянувши апеляційні скарги, зазначеним судом апеляційної інстанції виносяться ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційними скаргами з огляду на таке.

Статтею 309 КПК України з урахуванням Рішення Конституційного Суду (№ 4-р (II)/2020 від 17.06.2020 р.) встановлено вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. Зокрема, частиною другою зазначеної статті визначено, що в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі пункту 9-1 частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру чи відмову в задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній. І цей перелік розширеному тлумаченню не підлягає [8].

Тобто Київським апеляційним судом встановлено, що ухвали Печерського районного суду м. Києва про зобов'язання Генерального прокурора розглянути клопотання сторони захисту про вирішення спору про підслідність у відповідності до ст. 309 КПК України та Рішення Конституційного Суду (№ 4-р (II)/2020 від 17.06.2020 р.) не підлягають оскарженню в апеляційному порядку.

Переглядаючи ухвали Київського апеляційного суду про відмову у відкритті апеляційного провадження в порядку касаційного провадження, Верховним Судом приймаються рішення про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою з посиланням на те, що оскільки апеляційну скаргу було подано на судове рішення, яке відповідно до вимог КПК не підлягає апеляційному оскарженню, то згідно з положеннями ч. 4 ст. 399 КПК апеляційний суд правомірно відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою захисника [9].

Отже, Верховним Судом як найвищим судом у системі судустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики, чітко визначено, що в чинному КПК України наведено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування. І оскільки ухвали слідчого судді за результатами розгляду скарг на бездіяльність Генерального прокурора, яка полягає в не розгляді клопотань щодо вирішення спору про підслідність, не відносяться до такого переліку, вказані ухвали не підлягають апеляційному оскарженню.

Як відомо, ухвали Верховного Суду є остаточними і оскарженню не підлягають, а висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, повинні враховуватися іншими судами в разі застосування таких норм права [4].

Однак зі змісту окремих судових рішень, що ухвалюються Апеляційною палатою ВАКС, вбачається, що даний судовий орган не тільки не враховує висновки Верховного Суду, але й ухвалює рішення, які суперечать нормам КПК України, що підтверджується таким.

Так, не погоджуючись з ухвалами Печерського районного суду м. Києва про задоволення скарг сторони захисту на бездіяльність Генерального прокурора, Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (далі – САП) з порушенням правил підсудності подаються апеляційні скарги не до Київського апеляційного суду, а до Апеляційної палати ВАКС, яка замість того щоб винести ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження з тих підстав, що такі ухвали не підлягають оскарженню і що САП не є суб'єктом оскарження, всупереч нормам КПК України виносить ухвали про прийняття апеляційних скарг до розгляду.

При цьому прийняття таких апеляційних скарг до розгляду обґрунтовується тим, що в разі якщо кримінальне провадження є предметно підсудним ВАКС, а інші суди, визначені КПК, не можуть приймати до розгляду та розглядати апеляційні скарги в таких кримінальних провадженнях, беручи до уваги приписи статей 32, 33-1, 216, пункту 20-2 Розділу XI «Перехідні положення» КПК, розгляд апеляційних скарг, поданих на будь-які судові рішення, ухвалені в межах такого кримінального провадження, може здійснюватися виключно АП ВАКС [10].

Проте зазначене обґрунтування Апеляційної палати ВАКС є дещо суперечливим і не збігається з позицією Верховного Суду, зміст якої полягає в такому.

Відповідно до п. 20-2, яким доповнено Розділ XI Перехідні положення КПК України, згідно із Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду» від 18 вересня 2019 року № 100-ІХ із дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду», в кримінальних провадженнях, досудове розслідування яких здійснюється Національним антикорупційним бюро України або здійснювалося Національним антикорупційним бюро України та закінчено прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, у разі якщо судовий розгляд у судах першої та апеляційної інстанції не закінчено до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду», такі кримінальні провадження передаються до Вищого антикорупційного суду для розгляду в установленому КПК України порядку.

Виходячи зі змісту цих положень закону, направленню до Вищого антикорупційного суду підлягають виключно кримінальні провадження, розгляд яких у судах першої та апеляційної інстанції не закінчено, досудове розслідування яких здійснюється Національним антикорупційним бюро України або досудове розслідування яких здійснювалося Національним антикорупційним бюро України та закінчено прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [11].

Також Верховний Суд вважає, що оскільки процесуальна дія чи бездіяльність, яка полягає в не розгляді клопотань щодо вирішення спору про підслідність, була вчинена не прокурором САП, а Генеральним прокурором, то справа підсудна виключно Печерському районному суду м. Києва, а не Вищому антикорупційному суду.

У правовій ситуації, що досліджується, ставиться під сумнів наявність в Апеляційної палати ВАКС повноважень на судовий розгляд апеляційних скарг, поданих саме на ухвали Печерському районному суду м. Києва.

На нашу думку, в Апеляційної палати ВАКС відсутні повноваження на перегляд таких ухвал, виходячи з п. 20 ч. 1 ст. 3 КПК України, якою передбачено, що суд апеляційної інстанції – відповідний апеляційний суд, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених цим Кодексом до підсудності Вищого антикорупційного суду [5].

Тобто кримінальним процесуальним законом чітко визначено, що Апеляційна палата ВАКС як суд апеляційної інстанції вправі переглядати: а) судові рішення ВАКС, ухвалені як судом першої інстанції; б) судові рішення інших судів першої інстанції, ухвалені до початку роботи ВАКС. Зазначений перелік судових рішень, які уповноважена переглядати Апеляційна палата ВАКС, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, а тому судові рішення, які ухвалюються Печерським районним судом м. Києва після початку роботи ВАКС, не можуть переглядатися в апеляційному порядку і скасовуватися Апеляційною палатою ВАКС.

Однак незважаючи на те, що нормами КПК не передбачено повноважень в Апеляційної палати ВАКС переглядати рішення інших судів першої інстанції, крім ВАКС, вказаним судом апеляційної інстанції в порушення правил підсудності скасовуються ухвали Печерського районного суду м. Києва, наслідком чого є порушення законних прав та інтересів учасників кримінального провадження щодо вирішення спору про підслідність.

Ми вважаємо, що діяльність усіх антикорупційних органів, яка направлена на подолання корупції в нашій країні, є важливою як для держави, так і для суспільства, проте слід зауважити, що діяльність таких органів перш за все повинна здійснюватися на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а тому застосування окремих методів для боротьби з корупцією шляхом порушення норм чинного КПК України є неприпустимим та неприйнятним.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 412 КПК України визначено, що судові рішення в будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо порушено правила підсудності [5].

Проте, як вбачається з результатів проведеного дослідження, у практичній діяльності оскаржити ухвали Апеляційної палати ВАКС, винесені з порушенням правил підсудності, неможливо, оскільки вказані ухвали не підлягають оскарженню в касаційному порядку.

З метою врегулювання даної правової ситуації пропонується внести доповнення до ч. 4 ст. 424 КПК України та викласти її в такій редакції: «4. Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають, крім ухвали суду апеляційної інстанції, винесеної за результатами розгляду апеляційної скарги стосовно судових рішень судів першої інстанції іншої територіальної юрисдикції».

Список використаних джерел:

1. Король В.В., Юрчишин В.Д. Поняття та класифікація підсудності в кримінальному процесі: концептуальні основи. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (II). С. 196–201.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю.К. Качуренко. 2-ге вид. Київ : Юрінформ, 1992. 200 с.
3. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Ягодинский В.Н. Подследственность преступлений : учеб.-метод. пособие. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 76 с.
7. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 10.02.2021 р. по справі № 757/4965/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94912099>
8. Ухвала Київського апеляційного суду від 28.01.2021 р. по справі № 757/1872/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94477093>
9. Ухвала Верховного Суду від 08.02.2021 р. по справі № 757/1872/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94738008>
10. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 19.02.2021 р. по справі № 757/4965/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95013624>
11. Ухвала Верховного Суду від 12.10.2020 р. по справі № 757/12540/20-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92203818>